

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2021.1.5>

УДК 811.112.2(494.24)

Катерина МЕЛЬНИЧУК-ЛЕБЕДЕВА

аспірант кафедри теорії та практики перекладу і соціолінгвістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, вул. Джона Маккейна, 33, м. Київ, Україна, 01042
ORCID: 0000-0007-1853-50289

Kateryna MELNICHUK-LEBEDEVA

Postgraduate student of the Department of Theory and Practice of Translation and Sociolinguistics, V. I. Vernadsky Taurida National University, st. John McCain, 33, Kyiv, Ukraine, 01042
ORCID: 0000-0007-1853-50289

**ДІАЛЕКТ МІСТА БЕРН
В СИСТЕМІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ****BERNESE DIALECT
IN THE SYSTEM OF SWISS DIALECTS**

Стаття присвячена розгляду основних особливостей бернського діалекту, його соціальних та територіальних варіантів, певних соціофонетичних особливостей. Проводиться аналогія з іншими швейцарськими діалектами. **Метою статті** є встановлення специфіки фонетико-фонологічних та граматичних особливостей діалекту міста Берн, визначення його соціальних та територіальних варіантів. Поставлена мета передбачає вирішення наступних задач: 1) Розглянути та описати основні особливості бернського діалекту та встановити його відмінності від інших швейцарських діалектів. 2) Розглянути та описати проблеми соціальної диференціації бернського діалекту. 3) Встановити особливості територіальних варіантів бернського діалекту та визначити його вплив на діалекти сусідніх регіонів. **Наукова новизна.** Лексика бернського діалекту в цілому не відрізняється від лексики інших швейцарських діалектів. Словниковому складу швейцарських діалектів властиві яскраві й численні особливості німецької літературної мови. Тут передусім виділяється великий пласт швейцарськи маркованих гетеронімів, що являються лексико-семантичними аналогами відповідних слів власне німецького варіанту літературної мови. **Висновки.** Виконавши поставлені завдання, нам вдалося з'ясувати, що, виступаючи в якості засобу комунікації в кількох німецькомовних державах, німецька мова реально функціонує у вигляді корелюючих національних варіантів макросистеми в цілому. У сфері суспільних комунікативних функцій германо-швейцарці використовують німецьку літературну мову в особливому національному варіанті і переважно її писемну форму. Усне спілкування здійснюється на місцевих діалектах.

Ключові слова: Швейцарія, діалект, соціальний варіант, соціофонетика.

The article is devoted to the consideration of the main features of the Bernese dialect, its social and territorial variants, certain sociophonetic features. An analogy is made with other Swiss dialects. **The aim** of the article is to establish the specifics of phonetic-phonological and grammatical features of the dialect of Bern, to determine its social and territorial variants. The aim is to solve the following problems: 1) To consider and describe the main features of the Bernese dialect and to establish its differences from other Swiss dialects. 2) Consider and describe the problems of social differentiation of the Bernese dialect. 3) To establish the features of territorial variants of the Berne dialect and to determine its influence on the dialects of neighboring regions. **Scientific novelty.** The vocabulary of the Bernese dialect in general does not differ from the vocabulary of other Swiss dialects. The vocabulary of Swiss dialects is characterized by vivid and numerous features of the German literary language. Here, first of all, a large layer of Swiss-labeled heteronyms stands out, which are lexical and semantic analogues of the corresponding words of the German version of the literary language proper. **Conclusions.** After completing the tasks, we were able to find out that, acting as a means of communication in several German-speaking countries, the German language actually functions in the form of correlated national versions of the macrosystem as a whole. In the field of social communicative functions, the German-Swiss use the German literary language in a special national version and mainly its written form. Oral communication is carried out in local dialects.

Keywords: Switzerland, dialect, social variant, sociophonetics.

Актуальність проблеми. Вибір теми даної статті зумовлений актуальністю сучасних лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню особливостей конкретних національних варіантів мови, встановленню їх своєрідності. Дана проблема описується в

працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, А.І. Домашнєв [1983], Н.І. Філічева [1992] розглядають мікросистеми германського, австрійського, швейцарського варіантів німецької мови та їх основні диференційні ознаки на різних мовних рівнях – фонетич-

ному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Серед робіт іноземних лінгвістів, присвячених опису декотрих національних варіантів німецької мови, слід зазначити колективну працю «Sprachgeschichte» під редакцією В. Бюша, О. Райхманна і Ст. Зондерегера [1985], численні публікації У. Аммона [1989; 1995; 1996].

Метою даного дослідження є встановлення специфіки фонетико-фонологічних та граматичних особливостей діалекту міста Берн, визначення його соціальних та територіальних варіантів.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних задач: 1) Розглянути та описати основні особливості бернського діалекту та встановити його відмінності від інших швейцарських діалектів. 2) Розглянути та описати проблеми соціальної диференціації бернського діалекту. 3) Встановити особливості територіальних варіантів бернського діалекту та визначити його вплив на діалекти сусідніх регіонів. Поставлені задачі визначили наступні методи дослідження: 1) метод теоретичного аналізу; б) комплексний метод експериментально-фонетичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Багато мовних атласів документують особливе становище деяких міст у мовному просторі. Так, Б. Зібенхар у своїй статті «Мови міст» («Die Sprachen der Städte») наводить у якості прикладу місто Берлін та його околиці. Для цього регіону характерні мовні форми, які функціонують в південних регіонах, а також у писемній формі мови (Schriftsprache): «uf» замість «up» («auf»), «och» замість «ok» («auch»), «mir» замість «mi»/«mei» («mich»/«mir»), «hinten» замість «hingen»/«hinnen» та ін. [6].

В містах, на відміну від селищ, проявляється більший спектр мовних варіантів. В останні десятиріччя варіація мовних форм у містах є об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. «В містах, куди приїзять люди з навколишніх селищ у пошуках роботи, де зустрічаються і працюють вчені, де функціонують промисловість, банки та ЗМІ, не може бути єдиного традиційного діалекту», – зазначає Б. Зібенхар [6]. Навпаки, сьогодні в містах співіснують різні діалекти та мови. Саме це розмаїття цікавить сучасну лінгвістику.

Завдяки дослідженням мовних особливостей в таких містах як Берлін, Гамбург, Франкфурт, Майнц, Маннхайм, Базель, Берн, Відень та інші, було встановлено існування специфічних для кожного міста форм.

В німецьких та австрійських містах більш звичними є форми, близькі до стандарту. В Швейцарії, де діалекти загальнознані,

різноманітність мовних особливостей у містах спостерігається також на рівні діалекту. Таким чином, особливості мови у місті є результатом національної та регіональної мовної політики. Діалекти навколишніх місцевостей зливаються у місті у новий специфічний варіант, таким чином виникають міські специфічні форми. Так, «heiß» звучить у баварському діалекті як [hɔas], жителі Відня артикулюватимуть дане слово як [ha:s]. Часто діалектні форми, що за межами міста функціонують окремо у географічному плані, у місті, навпаки, співіснують і можуть грати роль соціальних маркерів. Так, у північно-західному регіоні міста Берн фраза «wir gehen» реалізується як «mer gange», на північному сході як «mer göö», на півдні – «mer gaa». В Берні форма «mer gange» характерна для високих прошарків населення, протиставляється формам «mer gaa»/«mer göö», що реалізуються в мовленні представників середніх/низьких прошарків [6].

Одним з важливих факторів, що впливає на функціонування і вживання специфічних мовних форм в містах, є процес міграції, який сприяє співіснуванню німецької мови з мовами мігрантів. Така взаємодія мов є базою для виникнення code-mixing (змішування кодів) та code-switching (переключення кодів). При цьому змішування мов може вказувати як на недостатнє знання німецької мови, так і на здатність мовця використовувати різні мови ситуативно та комунікативно [6].

Німецькомовна Швейцарія відноситься до алеманського діалектного регіону за винятком невеликих областей у східному кантоні Граубюнден, які входять до складу баварського діалектного регіону. Алеманський діалектний регіон простягається по всій території Швейцарії до Ліхтенштейну, австрійської федеральної землі Форарльберг, до південного заходу землі Баварія та півдня землі Баден-Вюртемберг у Німеччині, а також південної та центральної частини Ельзасу [1]. Діалект міста Берн (Bärndütsch), що вживається в центральній частині Швейцарії й відноситься до алеманських діалектів, має особливий характер. Не існує єдиної, чітко позначеної області вживання даного діалекту. Границі розповсюдження бернського діалекту лише частково пролягають відносно географічних границь кантону Берн. Так, на північному сході кантону Фрайбург, на півдні кантону Золотурн, а також на південному заході кантону Ааргау вживаються діалекти майже ідентичні бернському діалекту. У долинах Бернського нагір'я, навпаки, вживається такий різновид бернського діалекту, який значною мірою

відрізняється від діалекту, що використовується в місті [4, с. 58–68].

Багато лінгвістів відзначає своєрідність діалекту міста Берн на фонетичному рівні. Найбільш характерною ознакою, що відрізняє даний діалект від інших верхньоалеманських діалектів, є скорочення закритих голосних. Наприклад: бернський діалект: «wit» [vit]; інші алеманські діалекти: «wiit» [vi:t] літературна німецька мова: «weit» [vaet].

Як і в інших верхньоалеманських діалектах, у відкритих наголошених складах довгі голосні не спостерігаються. Таким чином, такі слова як «Laden», «Friede» вимовлятимуться як [ˈladə], [ˈfridə].

Крім того, діалект міста Берн характеризується соціально диференційованістю на фонетичному рівні, про що йтиметься нижче. Так, найбільш яскравим прикладом даного явища є вокалізація звуку [ɪ] перед приголосним або наприкінці складу та веляризація [nd] в мовленні представників низьких прошарків населення: [ɛzɪ] – «Esel», [aŋ:ərs] – «anders».

Що стосується граматичного строю даного діалекту, можна говорити про значні відмінності від граматики літературної німецької мови, натомість у порівнянні з іншими алеманськими діалектами розбіжності не є суттєвими. Найяскравішою особливістю граматики бернського діалекту являється побудова форми ввічливості. Як і в більшості швейцарських діалектів, дана форма утворюється із другою особою множини *Dihg* (нім. *Ihr*). Наприклад:

Нім. Was wollen Sie trinken?

Берн. Was weit'er trinke? (досл. переклад Was wollt Ihr trinken?).

Нетиповим для бернського діалекту є позначення дії у майбутньому за допомогою дієслова «werden». Замість нього вживаються темпоральні частки: «Mir gseh`s de» («Wir sehen es dann», «wir werden sehen»).

Як і в інших верхньонімецьких діалектах, форма претеритум у бернському діалекті відсутня. Так, формі «Wir schauten» (літ. нім.) відповідає перфектна форма «Mir hei gluegt» (берн.). Для вираження передування в минулому використовується подвійний перфект. Наприклад:

Бернський діалект: «Won i bi inecho, hei si scho ggässe gha».

Літ. нім.: «Als ich hereinkam, hatten sie bereits gegessen».

Відносні підрядні речення утворюються із часткою «wo»: берн. «Ds Ross, wo mer gfueret hei». Нім. літ.: «Das Pferd, das wir gefüttert haben».

Для бернського діалекту характерне вираження граматичного роду через числівники «zwei» і

«drei»:

«zwe Manne» (літ. нім. «zwei Männer»),

«zwo Froue» (літ. нім. «zwei Frauen»),

«zwü Ching» (літ. нім. «zwei Kinder»),

«drei Manne» (літ. нім. «drei Männer»),

«drei Froue» (літ. нім. «drei Frauen»),

«drü Ching» (літ. нім. «drei Kinder»).

Лексика бернського діалекту в цілому не відрізняється від лексики інших швейцарських діалектів. Словниковому складу швейцарських діалектів властиві яскраві й численні особливості німецької літературної мови. Тут передусім виділяється великий пласт швейцарськи маркованих гетеронімів, що являються лексико-семантичними аналогами відповідних слів власне німецького варіанту літературної мови [7, с. 76]. Наприклад: швейц. Schotte, f – нім. Molke, f; швейц. Nidel, m або f – нім. Rahm, m, Sahne, f; швейц. bodigen – нім. 1. bezwingen, besiegen (die generische Mannschaft bodigen); 2. bewältigen (sein Arbeitspensum bodigen). Серед гельвецизмів налічується велика кількість лексико-семантичних дивергентів. Так, семантична структура загальнонімецької лексеми Kleid, n містить в собі швейцарський маркований лексико-семантичний варіант «(чоловічий) костюм».

Діалект міста Берн (Bärndütsch) цікавий з точки зору соціально-функціональної значущості. Кантон Берн характеризується наявністю цілого ряду варіантів діалекту. Ще до початку ХХ ст. в межах міста Берн налічувалося багато соціолектів. Серед них архаїзований діалект патрицієв, що був у значній мірі наближений до кодифікованої норми німецької мови, міський діалект, притаманний представникам середнього прошарку, так званий Mattenenglisch (Matteänglisch), на якому розмовляли жителі маргінального кварталу Матте, переселенці з навколишніх сіл використовували у своєму мовленні сільські діалекти. Слід зазначити й діалекти іммігрантів, що привносили окремі елементи й особливості своєї рідної мови. Таким чином, діалект міста Берн є соціально диференційованим діалектом. На сьогоднішній день соціолекти патрицієв й жителів кварталу Матте є вимираючими варіантами бернського діалекту – Матте вже не є маргінальним кварталом, а в самому місті не залишилося в живих громадян, які іменують себе патриціями.

На території кантону Берн існує кілька варіантів діалекту. Окрім описаного вище варіанту, що був поширений безпосередньо в

місті до середини ХХ сторіччя і на сьогоднішній день також демонструє певну соціальну диференційованість, діалектологи виділяють наступні варіанти: Північний бернський діалект (Nördliches Berndeutsch), південний бернський діалект (Südliches Berndeutsch), варіант, поширений у гірській місцевості (Bernese Oberland).

Найбільш яскравим варіантом бернського діалекту являється варіант, поширений в північній частині кантону Берн (Зесланд, Оберааргау), т.з. північний бернський діалект (Nördliches Berndeutsch). Даний варіант характеризується чергуванням голосних [a] / [o]: Jahr / Johr. Б. Зібенхар, автор дослідження, присвяченого впливу діалекта міста Берн на регіони, зазначає, що «заміщення середньоверхньонімецького «â» представляє один з головних ізоглів у центральній частині Швейцарії» [5].

Типовим для регіонів на південь від Берну є явище монофтонгізації. Так, дифтонги [ae], [ɔi], [aɔ] стають довгими голосними [i:], [Y:], [u:], наприклад:

Güss [gɨ:s:] замість Geiss [gɛis:] «Geiss»,
zwüü [tsv̥y:] замість zwöi [tsv̥øy] «zwei»,
und glüübe /gl̥u:bə/ statt gloube /gloubə/
«glauben».

На початку ХХ століття південний варіант бернського діалекту був поширений в центральній та південній частині Швейцарії (без міста Берн), проте сьогодні лінгвісти зазначають спад у його вживанні. Сьогодні даний варіант спостерігається в сільських місцевос-

тях передгір'я Альп. Для південного варіанту бернського діалекту характерним є також випадення приголосного [n] перед [x] та [kx]: [traexə] замість [trinkən].

В районі бернського нагір'я лінгвісти налічують ще більше варіантів діалекту ніж в центральній частині країни. Гірські діалекти, що відносяться до групи верхньоалеманських діалектів, характеризуються перш за все певними особливостями вокалічної системи. Так, середньоверхньонімецькі монофтонги збереглися в хіатусі (збіг кількох голосних на стику двох слів). Нетиповими для даної групи варіантів діалекту є «l»-вокалізація та веляризація «nd».

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити наступні висновки: виступаючи в якості засобу комунікації в кількох німецькомовних державах, німецька мова реально функціонує у вигляді корелюючих національних варіантів макросистеми в цілому. У сфері суспільних комунікативних функцій германо-швейцарці використовують німецьку літературну мову в особливому національному варіанті і переважно її писемну форму. Усне спілкування здійснюється на місцевих діалектах.

Соціальну диференціацію яскраво демонструє бернський діалект. Мова жителів міста Берн є рядом варіантів діалекту, що склалися під впливом складного історичного процесу. Соціальна диференціація діалекту міста Берн реалізується в особливостях мовлення його жителів.

Література:

1. Baumgartner H. Sprachatlas der deutschen Schweiz. hrsg. von R. Hotzenköcherle. Bern, 1962-1992. Bd1-6.
2. Christ R.B. Schweizer Dialekte. Zwanzig deutsch-schweizerische Mundarten. Hrsg. von R.B. Christ. Basel, 1965. 175 S.
3. Kaiser S. Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprachen in der Schweiz / S. Kaiser. Mannheim: Duden-Verl., 1969-1970.
4. Kolde G. Einige aktuelle sprach – und sprachpolitische Probleme in der viersprachigen Schweiz / G. Kolde. Muttersprache. Bd. 96. № 1-2. Wiesbaden, 1986. S. 58-68.
5. Siebenhaar B. Bern und Region. URL: <http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/publikationen.html>.
6. Siebenhaar B. Sprache der Städte / B. Siebenhaar. URL: http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/pdf/Siebenhaar_Stadtsprache_2008.pdf.
7. Stadler F.J. Die Landessprachen der Schweiz oder Schweizerische Dialektologie mit kritischen Sprachbemerkungen. Aarau. 1819. 424 S.

References:

1. Baumgartner H. Sprachatlas der deutschen Schweiz. hrsg. von R. Hotzenköcherle. Bern, 1962-1992. Bd1-6.
2. Christ R.B. Schweizer Dialekte. Zwanzig deutsch-schweizerische Mundarten. Hrsg. von R.B. Christ. Basel, 1965. 175 S.
3. Kaiser S. Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprachen in der Schweiz / S. Kaiser. Mannheim: Duden-Verl., 1969-1970.
4. Kolde G. Einige aktuelle sprach – und sprachpolitische Probleme in der viersprachigen Schweiz / G. Kolde. Muttersprache. Bd. 96. № 1-2. Wiesbaden, 1986. S. 58-68.

5. Siebenhaar B. Bern und Region. URL: <http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/publikationen.html>.

6. Siebenhaar B. Sprache der Städte / B. Siebenhaar. URL: http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/pdf/Siebenhaar_Stadtsprache_2008.pdf.

Stadler F.J. Die Landessprachen der Schweiz oder Schweizerische Dialektologie mit kritischen Sprachbemerkungen. Aarau. 1819. 424 S.